

УДК 911.3

І.В. Боберська,

заступник директора з гуманітарної освіти та виховної роботи Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету

О.І. Куценко,

завідувач відділення довузівської підготовки Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету

Д. Сорокіна,

студентка Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету.

М. Мельник,

студентка Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету.

ГАВРИЛІВКА – МАЛА БАТЬКІВЩИНА БАРОНА ЕДУАРДА ФОН ФАЛЬЦ-ФЕЙНА (ВІД ГАВРИЛІВКИ ДО ЛІХТЕНШТЕЙНУ: ШЛЯХ ДОВЖИНОЮ В СТОЛІТТЯ)

І.В. Боберська, О.І. Куценко, Д. Сорокіна, М. Мельник. Мала батьківщина барона Едуарда фон Фальц-Фейна (від Гаврилівки до Ліхтенштейну: шлях довжиною в століття) У статті досліджено роль та значення малої батьківщини у житті барона Едуарда фон Фальц-Фейна, його вагомий особистий внесок у збереження історико-культурної спадщини України та Росії.

I.V. Boberskaya, E.I. Kutsenko, D. Sorokina, M. Melnyk Gavrilovka – the homeland of baron Eduard von Falz-Fein (from Gavrilovka to Liechtenstein: journey during the century). The article examines the role and importance of homeland in life of Baron Eduard von Pfalz-Fein, his significant contribution in the historical and cultural heritage preservation of Ukraine and Russia.

Вступ. У вересні 2012 р. відзначив своє 100-річчя Едуард-Олег Олександрович фон Фальц-Фейн, барон князівства Ліхтенштейн, успішний підприємець, безкорисливий, щедрий колекціонер, меценат, талановитий журналіст, спортивний діяч, голова Олімпійського комітету Ліхтенштейну - один із найвідоміших наших співвітчизників за кордоном.

Племінник засновника заповідника «Асканія-Нова» Фрідріха фон Фальц-Фейна та онук генерала Миколи Олексійовича Єпанчина – директора Пажеського його імператорської величності корпусу, що славився по всій Росії своїми випускниками – відомий громадський діяч, який багато зробив

для пропаганди України у світі та передав на Україну, в Росію цілу низку шедеврів живопису й інших унікальних музейних експонатів.

Едуард фон Фальц-Фейн – один із найвпливовіших жителів Ліхтенштейну, перед яким відкриті двері всіх королівських палаців Європи, народився 14 вересня 1812 р. в Херсонській губернії, селі Гаврилівка, що розташоване на правому березі Дніпра.

Матеріали дослідження.

Після приєднання Таврії до Росії, Катерина II щедро роздавала землі, щоб якомога скоріше заселити та освоїти цей степовий край, і цим самим закріпити свої завоювання. Тому на ці посушливі, жаркі землі почали переселятися з Росії та Європи поляки, французи, німці, шведи - всі ті, хто наважувались залишити свою Батьківщину в пошуках кращого життя.

Гаврилівка була заснована в 1780 році, коли Катерина II подарувала ці землі великому російському поету Гаврилу Романовичу Державіну. У другій чверті XIX століття село придбав Фридрих Іванович Фейн (1794-1864), який розпочав своє господарювання з декількох стад овець. А в 1895 році маєток успадкував онук Фридриха – Олександр Едуардович Фальц-Фейн (1864-1919). – батько Едуарда - Олега Олександровича фон Фальц-Фейна. [1]

До революції 1917 року родина Фальц-Фейнів була найбільшим магнатом тваринництва Росії; володарем безкрайніх пшеничних полів, на яких працювали сотні збиральних машин, завезених з Європи, порту в Хорлах на Чорному морі, будинків дворян у Преображенці, Одесі, Херсоні та відомого унікального заповідника «Асканія-Нова».

Фальц-Фейни активно займались благодійністю: утримували народні та початкові школи, лікарні; зводили будинки-притулки для бідних (один из них - зараз будинок Херсонського областного управління культури, що на проспекті Ушакова). Щорічно перераховували тисячі карбованців для нужденних, а під час Російсько-Японської війни сім'я Фальц-Фейнів надала крупну суму грошей на утримання польового шпиталю Таврійського земства, через який пройшло 1500 поранених та хворих солдат.

Едуард Олександрович є нащадком двох знаменитих родин Фальц-Фейнів і Епанчиних. Батько, Олександр Едуардович – агроном, брат засновника заповідника «Асканія-Нова» Ф. Е. Фальц-Фейна, мати, Віра Миколаївна – із сім'ї генералів та адміралів російського флоту Епанчиних. (рис. 1, 2)

Олександр Едуардович свого часу закінчив сільськогосподарську академію в Берліні та досяг значних результатів у сільському господарстві: мав понад 8,5 тисяч гектар зорювальної землі (на той час таких досягнень не мало жодне господарство Росії). Він першим на півдні країни започаткував «чорний пар» та «травосіяння», розпочав використання парових плугів, проводив експерименти по боротьбі із засухою та насадив безкраї виноградні плантації, понад 80 десятин лісу, активно займався бджолярством і вирощуванням городини.

У весняно-літній період на його землях працювали 1500 селян, а взимку 500 робітників, не враховуючи адміністрацію та постійного штату працівників. Успішний агроном часто повторював, що чим більше коштів вкладати в землю – тим більший та кращий вона дасть прибуток.

Рис.1. Олександр Фальц-Фейн, 1916р.

Рис.2. Віра Фальц-Фейн, 1916р.

На питання щодо загальної кількості його овець - відповідав, що не може порахувати навіть собак, які їх охороняють (рис.3).

Рис.3. 1903р. Олександр Фальц-Фейн.

Крім агрономії, батько відомого мецената ще захоплювався іхтиологією та іхтиофауною. На площі в 100 га. він влаштував три великих ставка де разводив рідкісні види риби. А для того, щоб ставки мали проточну воду, звів 400-метрову дамбу з багатоканальною системою. Навіть у своєму палаці, на другому поверсі, він розмістив великий акваріум, що дуже дивував

всіх гостей. Навколо будинка ряснів фруктовий сад та веселкою вигравали фантани. Власне, це був дендропарк в 300га., розташований на Дніпровських схилах. У парку водилась велика кількість птахів та звірів. Біля ставків і фантанів розгулювали павліни, а на алеях можна було зустріти, навіть, лам. Син Олександра Едуардовича, барон Едуард Олександрович Фальц-Фейн і зараз любить повторювати, згадуючи рідну Гаврилівку: «Я народився в райському саду» (рис.4, 5).

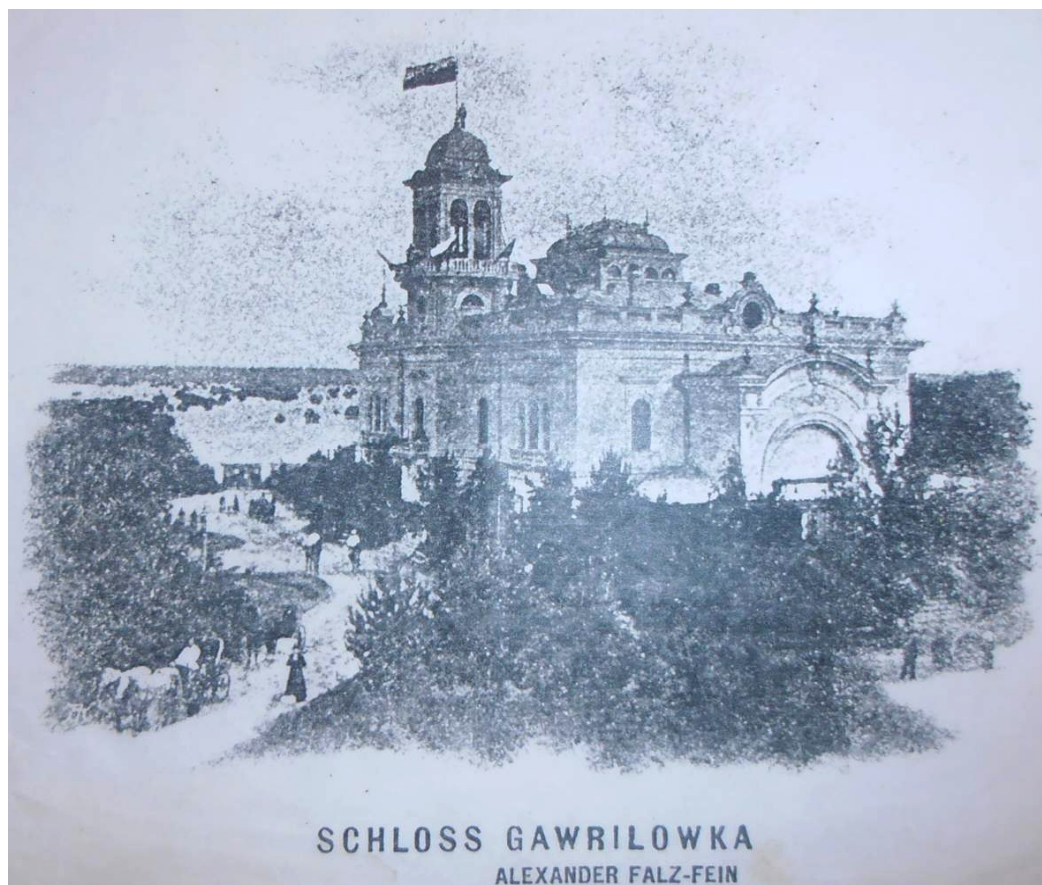

Рис. 4. Зображення маєтку Олександра Фальц-Фейна, 1916 р.

Олександр Едуардович збудував свій палац на межі XIX та XX століття в архітектурних формах неоренесансу. Палац дуже вдало вписувався у ландшафт маєтку.

По закінченню будівництва назву Гаврилівка замінили на Фальц-Фейново. Але, з початком Першої світової війни, коли розпочалася хвиля заміни німецьких назв населених пунктів, Олександр Едуардович, який за походженням був німцем, сам вирішив змінити назву Фальц-Фейново на

Державино, таким чином висловлюючи свій протест проти германської політики.[1]

У квітні 1914 року дворічний Едді разом з батьками гостював у маєтку рідного дядька, Фридриха Фальц-Фейна, в Асканії-Новій. Саме тоді маєток, проїздом, відвідав останній

Рис.5. Віра та Олександр Фальц-Фейни у вітальні палацу (Гаврилівка, Державино)

Російський імператор Микола Олександрович Романов, який за «содеяний рай» родині Фальц-Фейнів присвоїв дворянський титул. Це єдиний випадок в історії Російської імперії, коли було присвоєне дворянське звання за збереження природи (рис. 6). У Гаврилівці в 1916 році мешкало півтори тисячі жителів. Для них Олександр Едуардович збудував за власний кошт школу й лікарню, пошту, телеграф та пристань. [2]

Рис. 6. Микола II в Асканії-Новій, 1914р.

Після перевороту 1917 року, коли сім'ю Фальц-Фейнів визнали ворогами народу – вони залишили рідну домівку та емігрували до Німеччини. Разом з родиною: Олександром Едуардовичем та Вірою Миколаївною, сестрою Таїсією – від'їжджає у невідомі країни малий Едуард-Олег.

У 1919 році від сильних емоційних переживань батько майбутнього барона раптово помер, так що вихованням хлопчика став займатися його дід Микола Олексійович Єпанчин. Саме він прищепив своєму онуку величезну любов до Росії, її культури, мови.

У 1923 р., після п'яти років напівголодного існування, сім'я оселяється у м. Ніцца (Франція), згодом у столиці Ліхтенштейну- маленької країни, що розташована в Альпійських горах. [6]

З того часу як дбайливі господарі залишили свій маєток, його розкрадали, грабували, знищували.

У 1919-1920 роках під час громадянської війни, солдати, розважаючись, стріляли по косулям, оленям та фазанам. Останні екзотичні риби зникли у ставках вже у мирний час, коли завдяки потужному заряду було зруйновано кам'яну дамбу. Парк, що потребував мінімального догляду, нещадно вирубувався. Більшу частину дендропарку затоплено водами створеного у 50-их рр.. ХХ ст. Каховського водосховища (рис. 7, 8).

Рис.7. Видял палацу на початку ХХІ ст.

В ті часи, коли руйнувався батьківський маєток, нащадок Фальц-Фейнів, Едуард-Олег, навчався в агрономічному ліцеї та інституті у Парижі. Згодом працював репортером у спортивній газеті. В 1932 р. виграв велогонку серед студентів і став чемпіоном Парижа. В 1936 р. був акредитований

на Олімпійських іграх у Німеччині і став кращим репортером – «золотим пером» газети. Створив у Ліхтенштейні Олімпійський комітет, спонсорував команду для участі в Зимовій Олімпіаді 1936 р. І вже у Лейк Плесиді спортсмени «найменшої в світі країни», несподівано для всіх, завоювали золоті медалі.

Рис. 8. Вигляд палацу у другій половині ХХ ст.

Згодом Едуард Олександрович залишив журналістику і став займатися туризмом. Заснував туристичний і рекламний бізнес. У центрі Вадуца має власний магазин вишуканих сувенірів, перед яким зупиняються всі туристичні автобуси. Він і в цій справі став кращим – усіма визнаним «королем сувенірів».

У 1946 р. одержав підданство і титул барона Князівства Ліхтенштейн. У 1951-1973 рр.. Едуард фон Фальц-Фейн був Президентом Асоціації велосипедного спорту Ліхтенштейну. [1]

Все своє життя він мріяв відвідати Батьківщину, батьківський маєток, але радянська влада не дозволяла емігранту здійснити мрію. В кінці 70-х рр. вирішувалась доля 22-х Олімпійських ігор: Москва чи Лос-Анджелес. За допомогою родичів барон вмовив більшість членів Міжнародного Олімпійського комітету віддати свій голос саме Москві. Завдяки цьому, Едуард Олександрович Фальц-Фейн вперше відвідав свою малу батьківщину - село Гаврилівку, руїни палацу в якому народився, зустрівся вже зі старенькою своєю нянею. Побачене вразило барона, він запропонував відновити батьківський маєток за власний кошт, але радянська влада відмовила йому (рис.9).

Після розпаду СРСР барон ще декілька разів відвідував Гаврилівку, Асканію-Нову, Хорли – колишні маєтки дуже заможної та відомої у всій Російській імперії родини; спілкувався з місцевими жителями, слухав українські пісні, ділився власними спогадами (рис. 10, 11, 12).

Едуард Олександрович Фальц-Фейн побудував за власні кошти на Херсонщині дві церкви: у селі Гаврилівка Нововоронцовського району та селищі Асканія-Нова Чаплинського району (рис. 13).

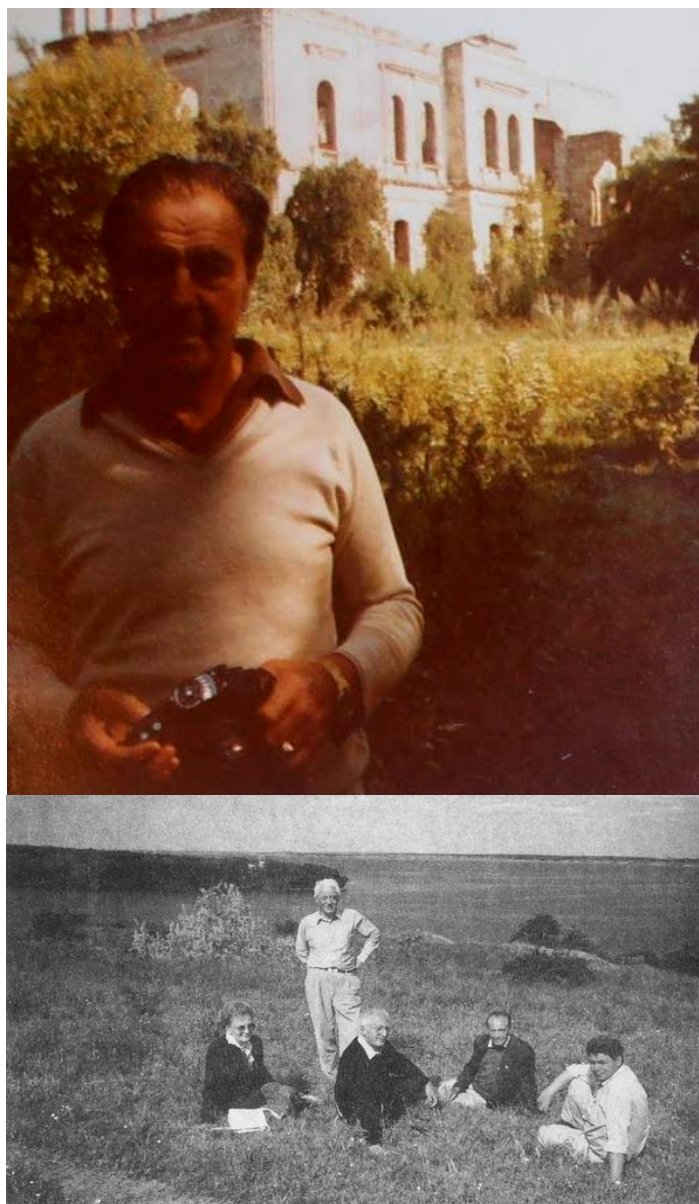

Рис. 9. Едуард фон Фальц-Фейн в Гаврилівському родовому маєтку.

На могилах родичів він встановив надгробки, дошки, пам'ятники, стели, а саме – пам'ятну дошку Фридриху Фальц-Фейну - засновнику заповідника на будівлі Науково-дослідного інституту в Асканії Новій, обеліск брату

Олександр, льотчику першої світової війни, котрий похований у дворі зруйнованої кірхи.

Рис. 10. Едуард фон Фальц-Фейн з донькою Людмилою та головою Гаврилівської сільської ради В.І. Данильчуком , 1978 р.

Рис. 11. Едуард фон Фальц-Фейн зі своєю нянею та головою Гаврилівської сільської ради, 1978 р.

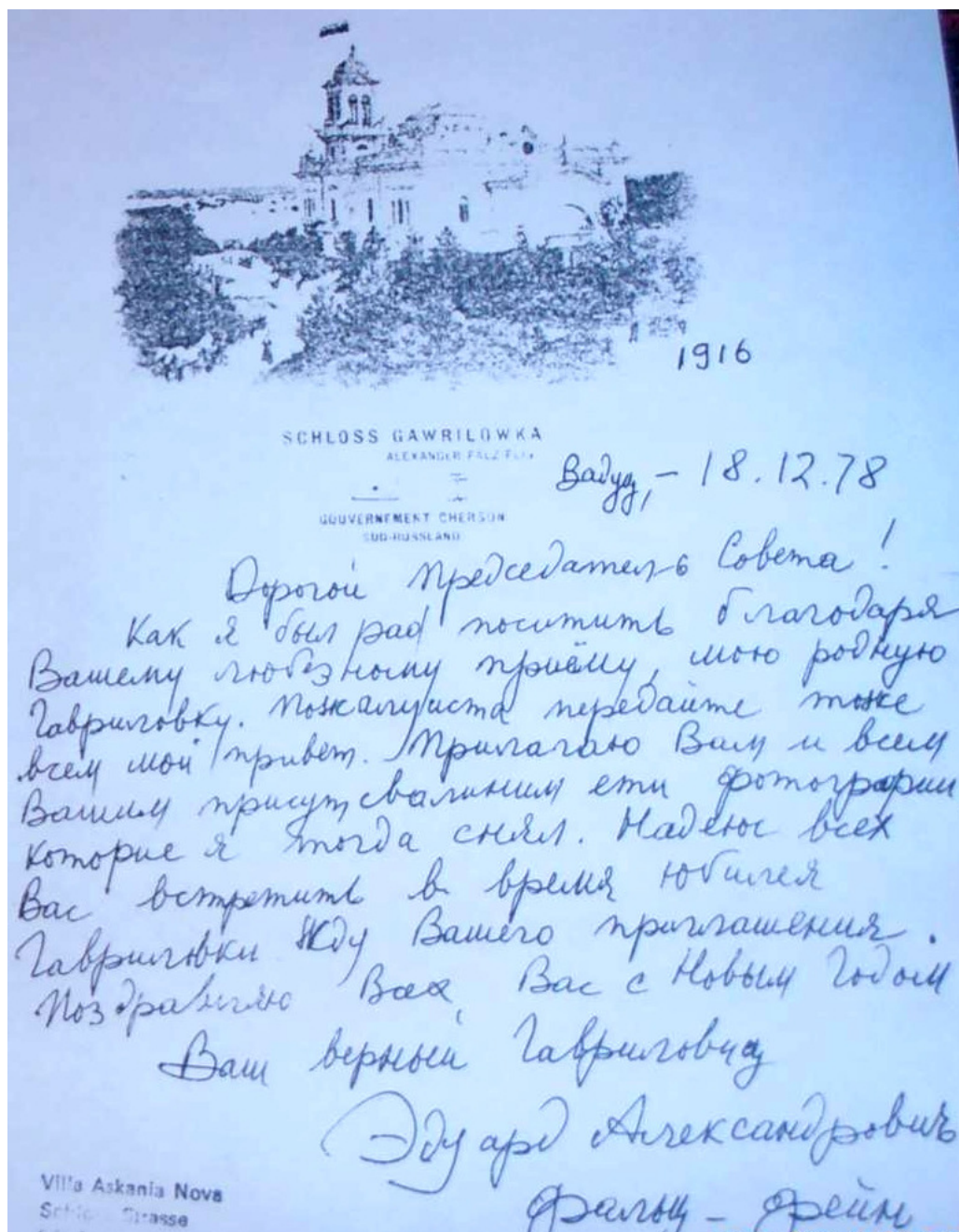

Рис.12. Лист-подяка Едуарда фон Фальц-Фейна голові Гаврилівської сільської ради В.І.Данильчуку за теплий прийом на рідній батьківській землі, 1978 р.

Встановлено пам'ятники Софії Богданівні Фальц Фейн -засновниці порту в селі Хорли та на її могилі, пам'ятну дошку в с. Ново-Чорномор'є на

руїнах родинного палацу. Частина сімейного архіву барон передав у Державний архів Херсонської області. [4].

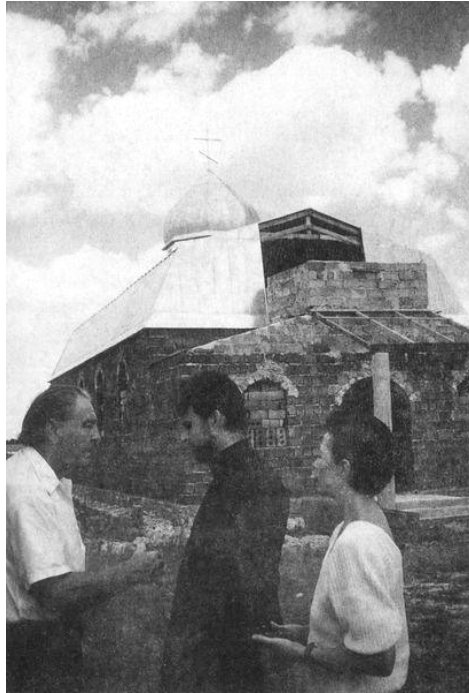

Рис. 13. Едуард Олександрович під час будівництва церкви с. Гаврилівка, 1992р

Едуард Олександрович глибоко впевнений у тому, що всі історичні цінності, що опинилися волею долі за кордоном, по праву належать Росії, тому активно допомагає поверненню культурних цінностей у Росію, Україну та відновленню заповідника «Асканія Нова».

З метою увічнення пам'яті Олександра Суворова барон за свої кошти відкрив меморіальну дошку на будинку в м. Бальцерсе, де в 1799 р. на постої перебувала армія Суворова; випустив у Ліхтенштейні поштову марку на честь російського полководця, яка стала філателістичною рідкістю. З ініціативи мецената, журнал «Наше наследие», в межах серії «Русские мемуары», друкує спогади М.О. Спанчина та видає його книгу «На службе трех императоров», екземпляр якої в 1997 році барон Фальц-Фейн подарував Нововоронцовському районному краєзнавчому музею. Рукопис книги – зберігається в Російському державному історичному архіві в С.Петербурзі.

Завдяки Едуарду Фальц-Фейну на батьківщину повернулися такі цікаві експонати, як скульптурний відбиток рук геніального Шаляпіна, портрет князя Потьомкіна кисті Левицького, що має величезну історичну цінність, перський килим, що був подарований на 300-річчя Будинку Романових ім-

ператорові Миколі II (на цьому килимі були мистецьки зображені всі члени царської родини). [5]

Рис.14. Едуард Фальц-Фейн у своєму маєтку «Асканія-Нова», Ліхтенштейн.

Відомі політики, дипломати, письменники, міністри, імениті особи з різних країн світу, у вересневі дні 2012 року, у маєтку "Асканія Нова" в Ліхтенштейні, поздоровляли барона Едуарда-Олега Олександровича фон Фальц-Фейна зі 100-літнім ювілеєм. До одного з гостей, отця Іона, Едуард Олександрович звернувся з проханням, поклонитися за нього рідній Гаврилівській землі і замовити там у храмі панахиду за своїх померлих рідних (рис. 16).

Рис. 15. Отець Іоан на малій батьківщині Едуарда фон Фальц-Фейна, листопад 2012р.

Саме Едуард Фальц-Фейн зміг переконати дітей Федора Шаляпіна дати згоду на перепоховання співака та владу Парижа, котра довгий час не віддавала прах Шаляпіна його Батьківщині та згодом встановив на будинку співака в Парижі меморіальну дошку «Тут жив Шаляпін». На жаль, радянська влада не вважала за потрібне не тільки запрошувати мецената, але навіть і повідомляти про перепоховання – він дізнався про це з газет. Через кілька років барон приїхав у СРСР і поклав квіти до пам'ятника Шаляпіна. У той же рік він передав музею співака в Петербурзі унікальні коштовності, що колись йому належали.

У 1994 році, на прохання посольства Російської Федерації в швейцарському Берні, Едуард Олександрович склав список своїх дарів Росії: барон зміг згадати тільки 67 найменувань, але насправді їх було набагато більше(рис.14).

Рис. 15. Отець Іоанн біля Храму апостолів Петра і Павла С.Гаврилівка, листопад 2012р.

Висновки. Протягом практично усього свого свідомого життя Едуард Олександрович фон Фальц-Фейн не тільки пам'ятав про свою Батьківщину, але і намагався всіляко допомагати їй.

Едуард Олександрович відомий у першу чергу тим, що збирав (і продовжує збирати) предмети мистецтва, вивезені з Російської імперії в часи Жовтневої революції і Громадянської війни. Усі куплені на аукціонах або у приватних власників твори мистецтва барон дарував російським та українським музеям.

Не шкодуючи коштів, фізичних та інтелектуальних зусиль він повернув на Україну та в Росію художні, літературні, історичні раритети. Серед них реліквії з палацевих комплексів Криму – твори Айвазовського,

Коровіна, Репіна, Бенуа, бібліотеки Дягілева, Лифаря. За кожним предметом із цих колекцій – громадянський подвиг великого патріота.

Зустрічаючись із ученими, політичними та громадськими діячами України барон відроджував і повертав до Асканії-Нової спалювану правду про роль Фальц-Фейнів у розквіті Таврійського краю у XIX ст., сприяв підвищенню міжнародного авторитету сучасних наукових закладів, зокрема, присвоєнню заповіднику імені Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна.

Е.О.Фальц-Фейн стежить за літературою, яка висвітлює минуле і сучасне Асканії-Нова. Багато видань зобов'язані йому появою на світ.

За вагомий особистий внесок у зміцнення міжнародного авторитету України, визначний особистий внесок у збереження української культурної спадщини, активну участь у розвитку природоохоронної та еколого-освітньої діяльності Біосферного заповідника «Асканія-Нова», багаторічну безкорисливу діяльність по поверненню в Україну національних культурних цінностей, Едуард-Олег Олександрович фон Фальц-Фейн нагороджений Орденами князя Ярослава Мудрого IV та V ступенів, Орденами «За заслуги» I та II ступенів, Почесною відзнакою Президента України, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Особистий внесок Едуарда Олександровича у збереження історико-культурної спадщини також високо оцінений у Росії. За великий внесок у збереження культурної спадщини Росії, повернення на Батьківщину творів російського мистецтва та предметів історичної спадщини, активну багаторічну діяльність з пропаганди російської культури за кордоном, зміцнення дружби і співробітництва між народами, Російська Федерація нагородила Е.О.Фальц-Фейна медалями Пушкіна, «На згадку 300-річчя Санкт-Петербурга»; орденами Пошани, Дружби народів, Преподобного Сергія Радонезького II ступеня (РПЦ), подякою Президента Російської Федерації.

Впродовж ста років, від батька до сина, від діда до онука, господарювала в Малоросії, обробляла та збагачувала таврійську землю велика родина Фальц-Фейнів. Наполеглива праця, щира любов до землі та до рідного краю, милосердя, душевна щедрість – ті риси, які, в цій родині, передавалися від покоління в покоління. Прадід, дід та батько мецената наполегливо працювали в полі під спекотним сонцем та проливним дощем, віддавали своїй справі всю свою енергію та сили-так вони вбачали свій обов'язок перед Батьківщиною, не розраховуючи на винагороди та похвалу.

Едуард-Олег Олександрович фон Фальц-Фейн, якого доля на довгі роки розлучила з Батьківщиною, знайшов у собі силу та мудрість, не ображати на обставини життя, шукати винних, а знайти рішення, як продовжуючи традиції своєї родини, виконувати свій обов'язок перед Вітчизною. Тому все своє довге життя присвятив барон поверненню на Батьківщину цінних скарбів, що були вивезені за кордон. За розмахом його благодійної та ме-

ценацької діяльності Едуарду-Олегу Олександровичу фон Фальц-Фейну в світі не має рівних.

Ми, автори цього дослідження, горді тим, що така знанна у всьому світі особа, як Едуард Фальц-Фейн є дійсно нашим земляком. Ми також народилися та виростили в селі Гаврилівка Нововоронцовського району Херсонської області. Багато фактів про які йде мова у статті, панський маєток та долю його господарів, ми, ще школярами, чули від наших бабусь та дідусів, батьків і вчителів. Одна з нас, у складі кращих учнів Гаврилівської середньої школи у 1978 р. з квітами, в українських вишиванках та віночках, разом з головою сільської ради, при вїзді в село, зустрічала Едуарда Олександровича та його доньку Людмилу. А інша, вже в 90-х, співала йому у складі сільського хору українські пісні та бажала многії літа.

Література

1. Барон Едуард фон Фальц-Фейн: «Завдяки революції я мав унікальне життя...»: [Текст] / записала Ю. Косинська // Молодь України. – 2007. – 10 січ. (№1). – С. 19.
2. Веретьохін, А. Жива легенда серед нас: до 90-річчя від дня народження Едуарда Фальц-Фейна [Текст] / А. Веретьохін // Чапел. Під. – 2002. – 27 верес.; Зеркало недели. – 2002. – 14 сент. – С. 13.
3. Котелевич, О. 90-річний барон приїхав до Хорлів інкогніто. Можливо, востаннє [Текст] / О. Котелевич // Слава праці. – 2002. – 13 лип.
4. Легенда нашого краю – Едуард Фальц-Фейн [Текст] // Тавр&я. – 2004. – 3 верес. – С. 11.
5. Меценат по наследству [Текст] // Труд. – 2003. – 10 янв. – С. 8.
6. Народный барон [Текст] // Колесо. – 2007. – Окт. (№ 10). – С. 8.
7. Пасіченко, О. Ліхтенштейн – Новоолександрівка – бувають такі маршрути [Текст] / О. Пасіченко // Таврія. – 2002. – 19 лип. – С. 5, 15; 26 лип. – С. 15.
8. Славин, С. Лихтенштейнский барон родился на Херсонщине, а его дядя создал заповедник «Аскания-Нова» [Текст] / С. Славин // Херсон. вісн. – 2010. – 18 листоп. (№ 46). – С. 18.
9. Фальц-Фейн Едуард Александрович: (к 95-летию со дня рожд.) [Текст] // Вісті Біосферного заповідника «Асканія-Нова». – 2007. - № 9. – С. 154.